

прабатьківщини. Сучасні українські вчені В.Баран, Р.Терпиловський, Д.Козак, на підтримку цієї теорії доводять, що територія заселена слов'янами, змінювалися: у III-II ст.до н.-це міжріччя Вісли та Одри, у II ст. до н.е. – I ст. н.е. – міжріччя Вісли та Дніпра [4].

Таким чином можна зробити висновок, що слов'яни ніколи не мали постійного місця розселення, вони неодноразово змінювали місце свого проживання, що доведено археологами та знайденими письменами. Отже, всі вище зазначені концепції тією чи іншою мірою є дійсними. Проте через брак достовірної та достатньої інформації, не збереження старовинних джерел ми не можемо у повній мірі підтримувати якусь одну з цих вище зазначених концепцій.

Список використаних джерел

1. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Етнічність як об'єкт етнологічного аналізу – К.М. Вітман. – 2008. – С. 340.
2. Тлумачний словник Української [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://eslovnik.com/безпека>
3. Теорії походження слов'ян. Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://e-works.com.ua/work/4322_etnogenez_slovyan.html
4. Історія України у питаннях та відповідях. Основні концепції походження та розселення слов'ян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://history.vn.ua/pidruchniki/ukraine-history-questions-and-answers/10.html>

Науковий керівник: д.політ.н., професор Вітман К. М.

Козланюк Вадим Костянтинович

аспірант кафедри історії держави і права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНИХ ЗЛОЧИНІВ ЗА НОРМАМИ ПРАВА ЗАПОРІЗЬКОЇ СІЧІ

Досить складним є вирішення питання щодо існування державних злочинів у звичаєвому праві Запорізької Січі, адже останню вчені

схильні розглядати як військову організацію. Але, на думку Д.І. Любченка, Запорізька Січ була державоподібним автономним утворенням, яке мало багато ознак держави. Зокрема, це – певна територія, де діяли звичаєві норми права; населення, яке проживало в межах цієї території і мало керуватись згаданими нормами; органи публічної влади, представники якої обирались на демократичних виборах; фінансово-податкова система тощо [7, с. 78]. Виходячи із викладеного, такі злочини як зрада товариству, замах на життя або здоров'я провідників Січі, фальшивомонетництво, підробка печаток, документів, здача залог ворогу, дії старшини всупереч інтересам загалу тощо можна розглядати як державні. Зокрема, із спогадів І. Розсолони випливає, що існувала зрада козацькому товариству [1, с. 55].

Думку щодо існування даної категорії злочинів у козацькому звичаєвому праві поділяє і сучасний дослідник І. Грозовський, який до них відносить брутальність, непокору адміністрації (в тому числі і російській), фальшування монет, підроблення печаток і документів, лжеприсягу і лжесвідчення в суді тощо [5, с. 27].

На Запорожжі, крім того, призначали покарання за самовільне перебільшення встановленої на Січі такси на продаж товарів, харчів і питва, що порушувало економічні інтереси даного державного утворення і кваліфікувалося як державний злочин.

Серед злочинів проти порядку управління, які теж посягали на державний авторитет Січі, важливе місце займало невідкорення рядових козаків (сіроми) кошовій та паланковій старшині, а також представникам російського уряду.

У спогадах М. Коржа наведено приклад покарання козака за невідкорення рішення кошового отамана щодо розміру відшкодування збитків потерпілому сусіду [6, с. 19].

Посилення майнової й соціальної диференціації козацького суспільства в період Нової Січі призводило до загострення соціальних конфліктів і, як наслідок цього, до виступів сіроми проти козацької старшини та встановленого порядку управління.

Крім того, починаючи з 50-х років XVIII ст., певних деформацій зазнає традиційний військово-політичний устрій Запорозької Січі. Виборність кошової та паланкової старшини стає формальною, загальні козацькі ради все частіше замінюються старшинськими

сходками. Все вищезазначене, а також зловживання старшини своїм службовим становищем, викликало незадоволення рядових козаків.

Фактором, який підсилював соціальні антагонізми у козацькому товаристві, був гайдамацький рух. Гайдамаки дуже часто переходили на території Запорозьких Вольностей і певною мірою дестабілізували суспільні відносини в Запорозькій Січі.

Перший виступ сіроми проти козацької старшини відбувся 1 січня 1749 р. Близько трьох тисяч простих козаків зібралися в день виборів у Січі, скинули старшину і обрали свою. Незабаром це повстання було приборкане [3, с. 87].

У 1754 р. відбулося повстання в Кальміуській паланці, у 1758 р. – в Самарській, у 1759 р. – в Бугогардівській, у 1761 р. – в Кодацькій паланці, в с. Каменському [3, с. 88].

Найбільший щодо сили і кількості учасників виступ сіроми відбувся на Різдво 1768 р. в Січі, під час перевиборів старшини. Він був тісно пов'язаний з Коліївщиною, участь у якій брало багато запорозької сіроми, тоді як старшина вживала всіх заходів для ліквідації повстання. У 1768 р. сіромахи примусили новообрану старшину, на чолі з П. Калнишевським, тікати й два дні панували в Січі, пограбувавши старшинські будинки і здобувши архів. Повстання було придушене тільки з допомогою російських військ. Багато повстанців було заарештовано і засуджено. На суді з'ясувалося, що повсталі козаки хотіли, захопивши артилерію та скарб Війська Запорозького, втекти до Туреччини [4, с. 554].

Заворушення не припинялися й після поразки 1768 р.: вони перенеслися на паланки і вибухали в різних місцях Запорожжі. Особливо багато заворушень пов'язано з російсько-турецькою війною 1768–1774 рр. Так, на початку грудня 1769 р. вибухнуло повстання в Корсунському курені, яке кошова влада не могла приборкати кілька місяців, оскільки головні сили запорожців на чолі з П. Калнишевським перебували на війні [8, с. 260].

Частина козаків відмовлялася йти на війну, а ті, що були в поході, повставали проти старшини. У 1771 р. зчинився заколот проти полковника Порохні. Полковник Ковпак змушений був тікати з-під Кінбурна від своїх козаків. Повставали проти своєї старшини й запорозькі козаки Дунайської флотилії у 1771–1774 рр. Приблизно у цей же час на Запорожжі сірома грабувала старшинські зимівники. У 1774 р. було вчинено замах на суддю Тимофієва.

Після поразки пугачовського руху чимало його учасників тікало на Запорозжя. У 1774–1775 рр. найбільші заворушення спалахнули в Старій Самарі, де перебували й пугачовські агітатори [8, с. 269].

Козацька старшина дуже часто не мала можливості власними силами приборкати повсталих, а тому змушена була звертатися за допомогою до регулярних російських військ.

Більш докладно слід зупинитись на питанні призначення покарань за вчинення вищевказаних дій, які кваліфікувалися як державні злочини. Основним видом покарань за них козацьке право передбачало смертну кару. На думку низки вчених, найбільш широко цей вид покарання застосовувався до винних у гайдамацтві та інших виступах, направлених проти існуючої влади [2, с. 66]. Досить поширеним видом смертної кари за державні злочини було повішення. Так, у 1758 р. за постановою Військової Ради було повішено 12 осіб, яких звинуватили у гайдамацтві [9].

Свідчення про розстріл державних злочинців на Запорозжжі знаходимо тільки у спогадах І. Розсолоди: «...із пістолів розстрілювали; вихопить пістоль, багне в груди, от йому і капут, – це за зраду» [1, с. 14].

Про застосування до державних злочинців утоплення як вида смертної кари знаходимо у спогадах Е. Лясоти. У 1594 р. він прибув до Запорозької Січі за дорученням австрійського імператора Рудольфа II для організації найманого війська з козаків і залишив свідчення, що рядові козаки, вирішивши на своїх сході прийняти пропозицію імператора, погрожували «кинути в воду і втопити кожного, хто буде проти цього рішення» [10, с. 222]. Тобто у цьому випадку покарання могло бути застосоване за відмову підкоритися загальному рішенням стосовно певного питання, яке мало вагоме державне значення, що можна кваліфікувати як державний злочин.

За вчинення державних злочинів на Запорізькій Січі існувало таке покарання як вигнання – відлучення від козацької громади на певний строк чи безстроково, без права надання вигнанцю на території Запорозьких Вольностей притулку та захисту. М. Корж у своїх спогадах згадує про заслання до Сибіру як форму цього покарання [6, с. 99]. Він застосовувався в останні роки існування Запорізької Січі до особливо небезпечних державних злочинців, які самі потрапляли до рук російських команд або були передані Кошем.

Цікавим видається той факт, що заслання до Сибіру призначалося на підставі законів Російської імперії, а не звичаєвого права запорожців.

Отже, Запорізька Січ, як державоподібне утворення, мала свою власну систему кримінального права, яка передбачала сувору відповідальність за вчинення протиправних діянь, що за своїм складом можна віднести до категорії державних злочинів.

Список використаних джерел

1. Акты, относящиеся къ истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссією. – Т. 3: 1638 – 1657. – СПб: Типографія П.А. Кулиша, 1861. – 604 с.
 2. Андриевский А.А. Материалы для истории южно-русского края в XVIII ст. 1715–1774 гг. / Андриевский А.А. – О., 1886. – 366 с.
 3. Голобуцький В.О. Запорізька Січ в останні роки свого існування. 1734–1775. / Голобуцький В.О. – К.: Вид-во АН УРСР, 1961. – 547 с.
 4. Греков В. О. Бунт сіроми на Запорозжі 1768 р. / В.О. Греков // Записки історично-філологічного відділу ВУАН. – Кн. 11. – К., 1927. – С. 554-560.
 5. Грозовський І.М. Право Нової Січі (1743 – 1775 рр.): навч. посібник / Грозовський І.М. – Х.: Консум, 2000. – 193 с.
 6. Корж Н.Л. Устное повествование бывшего запорожца, жителя Екатеринославской губернии и узда селения Михайловки, Никиты Леонтьевича Коржа / Корж Н.Л. – Днепропетровск, 1991. – 275 с.
 7. Любченко Д.І. Розвиток кримінального права Гетьманщини у другій половині XVII – XVIII ст.: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Д.І. Любченко; Київський національний ун-т внутрішніх справ. – К., 2006. – 198 с.
 8. Скальковський А.О. Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорозького / Скальковський А.О. – Дніпропетровськ: Січ, 1994. – 411 с.
 9. ЦДІАК України. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 76. – Арк. 1 – 1зв.: Про засудження до повішення 12 козаків за гайдамацтво, 1758 р.
 10. Щоденник Еріха Лясоти із Стеблева // Запорозька старовина. – Київ-Запоріжжя: НДІ козацтва Запорізьке відділення, 2003. – С. 222-277.
 11. Яворницький Д.І. Історія Запорізьких козаків: у 3 т. / Д.І. Яворницький. – Львів: Світ, 1990. – Т. 1. – 319 с.
- Науковий керівник: к.ю.н., доцент Остапенко Т. О.*